

Redne knjige Matice Hrvatske za l. 1939.

Matica Hrvatska, ki bo kmalu obhajala 100 letnico svojega življenja in dela (ustanovljena je bila 10. febr. 1842 kot Matica Ilirska), se je zadnjih deset let nepričakovano razmahnila. Medtem ko je l. 1928. izdala 8 knjig, je izdala l. 1938. že 35 knjig, kar pomeni, da je v enem letu dala več kakor pa Matica Ilirska v vseh 32 letih svojega obstoja (l. 1874. je Matica Ilirska spremenila svoje ime v Matico Hrvatsko)! Lani (l. 1939.) je izdala M. H. z mesečnikom »Hrvatska Revija« 32 knjig, toda po številu tiskanih pol je presegla svojo produkcijo v l. 1938. (Prim. Hrv. Revija 1940, str. 62.)

Med najbolj zanimive in najbolj brane knjige, ki jih že nekaj let po 5 razpošilja Matica svojim naročnikom, moramo šteti književno-znanstveni zbornik »Hrvatsko kolo« (uredila B. Livadić in F. Jelašić, str. 312). »Kolo« ima že svojo določeno obliko in stalen krog sodelavcev, katerim se vsako leto pridruži kakšen spreten novinec. V pričujoči XX. knjigi, s katero je doseglo »Kolo« že mali jubilej, sodeluje 33 avtorjev, ki so prispevali 14 razprav in člankov, 5 novel in črtic in 36 pesmi. Razen tega pa je priloženo 16 strani umetniških reprodukcij iz grafične zbirke zagrebške vseučiliške knjižnice. Torej zares bogata in pisana vsebina!

Na uvodnem mestu je političnofilozofsko premišljevanje dr. V. Kriškovića, ki že četrto leto zaporedoma stoji na čelu »Kola«. Doslej je pisal Krišković v »Kolu« o zatonu demokracije, o povojni Evropi in o vojski ideologiji, letošnji esej pa nosi naslov »Po končanem boju«. Članek je bil napisan po zasedbi Češke in skuša razložiti krvavo in grozotno stvarnost l. 1939. »Povijest je zabilježila,« pravi avtor na koncu svojega članka, »da su Slaveni živjeli od poraza, a Nijemci osilili samo od pobjede. Zabilježila je, da su Slaveni žilaviji i uporniji, kad su narodi podložni, nego kad su nezavisni. Lakše ih je slomiti nego držati slomljene« (str. 20). Krišković je danes brez dvoma eden najboljših veščakov v narodnopolitičnih vprašanjih, znanstveno podkovan v državnopravni zgodovini ter vnet častilec angleškega duha in zagovornik moderne demokracije, ki je doma na Angleškem. Zato je tudi najbolj poklican, da piše takšne članke, ki bodo ohranili trajno vrednost.

Prof. dr. A. Dabinović razpravlja o dualizmu v zgodovini, kakor se javlja v razlagi svetovnih dogajanj že od sv. Avgušтина dalje. Zgodovinska dogajanja so rezultanta med objektivnim stanjem stvari in subjektivno reakcijo. Zato ne moremo sprejeti nobene aprioristične ali enostranske razlage, ko pa je že v človeku samem neki dualizem, dualizem je med stvarnostjo in dojetjem stvarnosti, med teorijo in prakso, med tem, kar bi moralo biti, in med onim, kar je. — V isto vrsto spada razprava dr. V. Riegerja o idealističnem in naturalističnem pojmovanju zgodovine in gibal družabnega razvoja. Pisatelj pobija nedoslednost in nevzdržnost materialističnega Marx-Engelsovega nazora, češ da so neke materialne produktivne sile glavno gibal zgodovinskega razvoja, priznava pa Marxovo zaslugo, da je prvi v filozofiji zgodovine poudaril pomen gospodarskih faktorjev, ki so jih do tistih dob dostikrat podcenjevali. — Plodni zgodovinar dr. R. Horvat je prispeval članek o kmečkih uporih v hrvatskem Posavju v l. 1653—1656. Zanimiv je tudi članek publicista dr. E. Bauerja o sledovih Hrvatov v 30 letni vojski.

Med literarno zgodovinskimi eseji naj omenimo na prvem mestu razpravo univ. prof. dr. A. Barca, ki je z njemu lastno lahkoto in jasnostjo razčlenil povesti Adolfa Vebra-Tkalčevića in določil njihov umetniški in literarno zgodovinski pomen. — Dr. A. Haler, zagovornik Crocejeve estetike in eden najboljših hrvatskih literarnih kritikov, je napisal blesteč članek o Hamletu. Haler poudarja, da je edinole s pesniškega stališča mogoče pravilno soditi in adekvatno dojeti to pesniško delo, nikakor pa ne s kakšnega psihološkega, zgodovinskega, psihoanalitičnega, medicinsko-patološkega ali kriminološkega stališča. Shakespeare je v Hamletu realiziral gnus do življenja, ki se je rodil v preobčutljivi kraljevičevi duši, ko se je nanj zrušila strahota in hudobija človeške podlosti in ko se je izkazalo kot laž in goljufija vse, kar je imel za sveto in vzvišeno: stric mu je ubil očeta in se polastil kraljestva, mati pa je kaj kmalu pozabila ubitega moža in vzela ubijalca; tovariši iz otroških let so stopili v službo zločinskega strica, zalezovali Hamleta in mu stregli po življenju. Iz tega obupno temnega središča je pesnik zasnoval Hamleta, ki je iskal rešitve pred človeško nizkotnostjo na ta način, da se je delal blaznega. Shakespeareov Hamlet je tesnobna pesem o strahotah življenja, tesnobne sanje o najnižjih človeških strasteh. — Mladi hrv. pisatelj in slavist Marko Čović razčlenja Budakove kmetске značaje, njihovo razmerje do zemlje in njihov življenjski etos, ki je najlepše izražen v besedah berača Blaževića: »Na kmetih se ti vsak od rojstva uči za človeka.« — Pesnik Vl. Nazor je posvetil topel članek Italijanu Lud. Beccadelliju (1501—1572) in njegovemu bivanju v Dubrovniku, kjer je bil nekaj let nadškof. Beccadelli je bil izobražen humanist, zlagal je pesmi (Nazor je prevzel tri njegove sonete) in bil prijatelj Bembov, Tizianov in Michelangelov. — M. Breyer raziskuje žalostno usodo Dubrovčana F. M. Sagrija (1577—1616). — Tudi za nas je zanimiv članek pesnika, kritika in esejista Vl. Kušana o grafični zbirki zagrebške vseučiliške knjižnice. Glavni del te zbirke namreč tvori zbirka kranjskega plemiča in polihistorja Valvazorja (17 foliantov z nad 10.000 listi), čigar knjižnica z nad 10.000 zvezki je že 250 let v zagrebški metropolitanski knjižnici. Drugi del Kušanovega članka pa je posvečen 60 letnici dr. A. Schneiderja, ki je zasnoval in vzorno uredil to grafično zbirko ter jo vodi že 20 let. Dr. A. Schneider pa je prispeval članek o starih mojstrih v omenjeni grafični zbirki in razložil reproducirane podobe v »Kolu«. — Ante Petravić piše o dveh italijanskih romanih Nikole Tommasea, ki je bil po materi hrvatske krvi, Nikolaj Fedorov, popularizator ruske umetnosti med Hrvati, pa o mladinski književnosti in mladinskem gledališču v Sovjetski Rusiji. Sovjetska vlada posveča mnogo truda in skrbi mladinskemu slovstvu in gledališču, ki naj služi vzgoji mladine v komunističnem duhu. Ker pa je tendenca večini del najvažnejša, je umetniška stran zanemarjena in uspeh med mladino negotov. Zato se v zadnjem času vračajo k stari klasični ruski mladinski knjigi, za gledališče pa prav tako predelujejo dela starih ruskih pisateljev.

Leposlovne proze v »Kolu« ni mnogo in še ta je razen Šimićeve novele zelo povprečna. Šimić N., ki ima v zborniku tudi dve pesmi, je dal z novelo »Zid mladosti« ne le najboljšo leposlovno stvar letošnjega »Kola«, marveč doslej morda sploh svojo najboljšo novelo. »Zid mladosti« je pisan

z močno prepričljivostjo, življenjsko resničnostjo in sočnostjo, zato tudi zvoni kakor ulit. Iz muslimanskega sveta sta Nametkova črtica »Inoča«, dosti izvirna po svoji snovi in z efektnim koncem, ter Tabakov »Baksus hodža« (Nesrečni hodža), kjer nastopa tudi neki »Kranjac«, ki mu je odmeril Tabak enako vlogo kot židu. Omenimo naj še feljtonistično pisane »Bilješke« Marka Foteza, ki se vedno bolj uveljavlja v gledališču, in Jakovljevićevo impresijo »Proljetne melodije«.

Pesmi je v »Kolu« 36 in se to nekaterim preveč zdi. Jaz se temu mnenju ne bi pridružil, pač pa bi rekel, da pričujoče pesmi ne prikazujejo pesniške žetve v preteklem letu in da bi bila potrebna nekoliko strožja izbira. Saj ima tudi »Kolo« nekaj močnih pesmi (M. Ujević, Nazor, Kušan, I. G. Kovačić, Korner itd.), vendar se dogaja, da v »Hrvatski Reviji« izide marsikatera pesem, ki je neprimerno boljša od prenekaterih v »Kolu«. Zato bi bilo želeli, da bi »Kolo« med leposlovno prozo in poezijo uvrščalo samo dela trajnejše vrednosti in na ta način leposlovje dvignilo na isto ravan, kot jo ima esejistični del tega elitnega zbornika.

Poleg leposlovja v »Hrvatskem Kolu« je izšel med rednimi knjigami Mihalićev roman »Rakovac u Vinovrhu« (str. 152). Stjepan Mihalić je znan hrvatski pisatelj in je izdal že nekaj zbirk novel. Posebno se je uveljavil pred tremi leti s »Knjigo o Mlaku i drugima« (Matica Hrvatska 1937), kjer je zbral svojo književno žetev od l. 1933. do l. 1936. In takoj moram reči, da me je »Knjiga o Mlaku i drugima« v vsakem oziru bolj zadovoljila kot pa roman »Rakovac u Vinovrhu«.

S pričujočim romanom, kjer Mihalić na podoben način, kot že v nekaterih prejšnjih novelah, obravnava boj med očeti in sinovi, se je moral pisatelj dolgo baviti in je imel zato dosti časa, da bi ga opilil, saj je prvih 30 strani izšlo že l. 1938. v oktobrski številki »Hrvatske Revije«. Na 75. strani svojega romana govori Mihalić o blagoslovu plodonosne fantazije, o onih mogočnih trenutkih dela, ko pero kakor zraslo s podivjanimi prsti ure in ure vročično polni stran za stranjo. Toda ravno »Rakovac u Vinovrhu« ima toliko otipljivih pomanjkljivosti, ki glasno pričajo, da avtor nima dovolj moči za oblikovanje daljšega teksta, pač pa se mu mnogo bolj posrečijo kratke novele in črtice, če jih zna o pravem času dovršiti. Takšni kolikor toliko zaokroženi detajli so tudi nekateri deli »Rakovca«, ki so napravili na bralca mnogo močnejši vtis, ko so izšli samostojno v imenovani »Hrvatski Reviji«, v romanu pa so kar nasilno zlepljeni z nekaterimi drugimi epizodami in nepotrebnimi disgresijami, ki glavnega dejanja niti ne zadržujejo niti ne pospešujejo.

Slaba je tudi karakterizacija oseb, in sam glavni junak Rakovac je tako meglena in nedodelana podoba, neki blede neznanec, ki se prikazuje in izginja kakor pravi »deux ex machina«. Tako sta nekoč Jurčić in Šenoa prikazovala svoje osebe, da sta si pomagala iz zadrege. Tudi v delih Vjenceslava Novaka je dosti intelektualizma, tudi mnogo modruje in se dotika najrazličnejših problemov svojega časa, vendar je znal Novak neprimerno bolj organsko zvezati svoja modrovanja z dejanjem samim kot pa Mihalić. Glavni steber starih in preživelega rodu je bogataš Valent Cvitovac, ki s sinom Darkom in hčerjo Trešnjo živi v nekem mestu ob Kolpi — po vsem opisovanju sodeč

je to mesto Karlovac. Cvitovac bi se rad polastil vinovrškega hrastovega gozda, ki ga skuša z raznimi zvijačami dobiti od kmečke zadruge za štiri milijone dinarjev, dasi je vreden sedem milijonov. Pri tej umazani kupčiji ga podpira pretkan odvetnik dr. Ribić, vinovrški rojak in njihov pravni in politični zastopnik. Cvitovčev in Ribićev antipod je Petar Rakovac, ki ima na svoji strani Cvitovčevega sina in hčer, gozdarja Karasa in Bučarja in še nekaj idealne mladine. Rakovac je v Cvitovčevih očeh »propalica i lopov, zakukuljeni smutljivac, prokleti nitkov i ništa« (str. 9). Gozdar Karas je bil upokojen, njegov naslednik Bučar pa prestavljen, ker nista hotela podpisati zvijačne kupčije, Rakovca pa so kot prekucuha zaprli.

V starem Cvitovcu, dr. Ribiću, Blažu Ferčeku in njihovi družbi, ki jo Mihalić opisuje z neprikritim zaničevanjem in sovraštvom, je naslikal pisatelj v najtemnejših barvah svet gnilobe, nasilja in laži. To so ljudje, ki zlorablajo zaostalost in nevednost ljudstva ter vedno in povsod iščejo le sebe, pa naj se skrivajo za ne vem kakšnimi klici in zastavami. Vse jim je le trgovina in dobiček, nobena stvar jim ni čista niti sveta. Edina norma v življenju jim je lastni dobiček. Zares žalostna, lažniva in krvava hrvatska stvarnost, kakor jo že 20 let neprenehoma ponavljajo M. Krleža in njegovi epigoni! Proti Cvitovcu vstaja mladina, ki jo vodi Rakovac, nosilec pisateljve misli o novem, lepšem in pravičnejšem življenju. Toda Rakovac in njegovi, kakor nam jih riše Mihalić v svojem romanu, niso takšni, da bi mogli biti nosilci svetlejših dni. O Rakovcu sicer pravi pisatelj, da je skromen, varčen in delaven, v romanu pa ga vidimo, kako dostikrat sentimentalno sanjari ter obupuje nad uspehom svojega dela in ne pozna smisla lastnemu življenju, ki se mu zdi kakor fantastičen dim! Na eni strani govori: »Ali ja sam buntovnik! Ja se bunim! Ne priznajem ništa, što nije od istine, a zato me mrze! Zato me progone!«, na drugi strani pa se ure in ure sprehaja s Cvitovčevo Trešnjo ob reki in po gozdovih. To pač ne more biti reformator! Zato ni nič čudnega, če Rakovac odbija od sebe odgovornost za vse, kar bi utegnilo priti: »To, što će se dogoditi sutra, skriveno je i meni! Ne znam ništa! A i bolje je! Ne želim, da znam!« Gozdar Bučar je zelo radikalen v svojih besedah in slednjič celo prestavljen, ker se ni hotel ukloniti dr. Ribiću, vendar zopet sam pisatelj prizna, da je »nepopravljiv hrvatski naivnež«, ki v družbi, katera se mu gabi, prav tako čveka in laže kakor dr. Ribić, pozneje pa s svojo nerodnostjo celo povzroči, da nasprotniki ujamejo Rakovca. Saj bi se človek rad vnel za to idealno mladino, ki ima marsikatero zdravo misel, rad bi verjel njenim velikim besedam, češ da ljubi delo za človeka in Hrvatsko, da ljubi vse lepo, resnično in pošteno, če ne bi bilo vse to samo papirnata beseda, samo literatura, »nešto, što se miče tudjim pravcem, nešto blijedo, uprijano, bez krvi i korijena« (str. 125).

Razen neprepričljive karakterizacije oseb in izkonstruiranosti, s katero pisatelj mehanično premika svoje ljudi in jim polaga na jezik svoje teze, je nova Mihalićeva slabost njegov dialog. Na prvi pogled bi včasih skoraj preslepil bralca s svojo krilato dialektiko, da bi ga imel za odličnega debaterja (n. pr. prepir med starim Cvitovcem in sinom Darkom, ki spada med najboljše detajle v knjigi). Če pa njegovo debato malo natančneje razčlenimo, bomo

odkrili nemalo slabosti. Ne glede na to, da so kapitalistični »stari« in njihovi pripadniki vedno smešni slabiči, boječi in negotovi, Mihalić ne zna svojih pogovorov niti logično graditi niti organsko zaključiti. Tako se n. pr. Rakovac, ko ga gozdar Bučar vpraša, kako je mogel poštenjak Karas voliti vsako vlado, izmuzne odgovoru takole: »Umjesto, da odgovorim, recite mi, ako možete, što ste vi to danas razgovarali s gospodinom doktorom (Ribićem). (Str. 36.) In takih miselnih umikov in nedoslednosti, s katerimi skuša pisatelj sebi in svojim junakom pomagati iz zadrege, je v knjigi vse polno

Mihalić nas torej s svojim romanom ni zadovoljil, ker — kakor na 85. str. priznava na Rakovčeva usta — kljub vsemu prizadevanju ni mogel osvoboditi in očistiti samega sebe vse mogoče miselne navlake in tendence, ki ga zavaja v karikaturu, v tirade in pozerstvo ter hudo ovira njegovo ustvarjanje. Pisatelj je povedal marsikatero grenko na račun hrvatskih fiškalov (advokatov) in njihove politike, oplazil je Akademijo in profesorje, ošvrknil nezdrave razmere med literati (dramatik San), spregovoril o zakonu, o vzgoji mladine in o vplivu okolja itd. Priznam, da je tu in tam tudi kakšna trezna misel, toda kdo jo bo našel v zmedi nerešenih problemov in dostikrat zelo plitvega pojmovanja življenja?

(Dalje.)

Gregorič Joža.

Gledališče

Kronologija:

Naša Drama

Klabund, Praznik cvetočih češenj; premiera 8. februarja 1940; rež. C. Debevec.

F. Mauriac, Asmodej; premiera 22. februarja 1940; rež. M. Skrbinšek.

H. R. Lenormand, Strahopetec; premiera 2. marca 1940; rež. O. Šest.

Fr. Herczeg, Severna lisica; premiera 18. marca 1940; rež. O. Šest.

Že ob pogledu na imena režiserjev igranih del v zadnjem obdobju dela v naši Drami kaj lahko uganemo, da sta bili dve premieri namenjeni predvsem zabavi, ali bolje: da sta bili veseli, igrive vsebine. In čeprav je to res, moremo vendar priznati, da smo videli v tej dobi v nekem oziru napredek; da so dobili igralci tudi prilike, pokazati svoje zmožnosti ob dobrih in umetniško močnih delih. Mislim na Mauriacovega Asmodeja in na Klabundovo prepesnitev tragedije japonskega pesnika Takede Izuma »Vaška šola« — na »Praznik cvetočih češenj«. Zadnja je sicer obnova repertoarja nedavnih let, vendar pa taka, da ne moremo šteti tega koraka Drami v slabo.

Japonska tragedija »Vaška šola« je dobila v prireditelju Klabundu moža, ki je znal ohraniti nje prvobitno veličino, obenem pa jo prepojit s svojo individualno čustvenostjo. Reči bi mogli: ponekod celo s prenežno liričnostjo. Njegov »Praznik cvetočih češenj« na ta način ni več samo izraz in odraz vdanosti višjemu bitju ter žrtvi zanj in za sočloveka, ampak je prilita tej osnovni misli tudi še kapljica čisto človeškega čustva, ki pa ni prav nič manjše: kapljica požrtvovalne in žrtvujoče se ljubezni. Ta dva elementa je znal Klabund združiti v taki harmoniji in vse tako spretno prenesti na evropska tla, da ni zabrisal one osnovne gonilne sile, ki razvija dejanje in je gibalo

priporočamo še posebno zato, ker z vsake njene strani diha naš slovenski duh in naša trdna volja do svobodnega življenja v skupni državni združitvi z brati Hrvati in Srbi v veliki in samostojni Jugoslaviji. Knjiga Slovenci in Slovenija izpoveduje naš slovenski življenjski optimizem v prepričanju, da je na svetu še pravica tudi za male narode. — Knjigi je dodan zemljevid slovenskega ozemlja nekdanj in sedaj, na njegovi zadnji strani so tiskani podatki iz naše zgodovine. Knjigo samo pa krasi slike naših najodličnejših kulturnih delavcev, vmes se pa prepletajo še nekateri zemljevidi in načrti, delo ing. arh. D. Blaganja, da pojasnjujejo besedilo. Fr. Jesenovec.

Redne knjige Matice Hrvatske za l. 1939.

Josip Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina. Zagreb 1939, II. izdaja, str. XVI+672+8 barvanih prilog. Vel. 8°.

Zagrebska založba »Binoza-Svjetski pisci« (Ante Velzek) je pred kratkim poslala v svet že drugo izdajo reprezentativnega Horvatovega dela »Kultura Hrvata kroz 1000 godina.« Ker je to monumentalno delo nastalo iz istih pobud kot že imenovana Karamanova in Lorkovićeva knjiga, se mi zdi najprimerneje, da kar tukaj o njem spregovorim, dasi je med njimi tudi mnogo razlike. Horvat sam priznava, da knjiga nima znanstvenih pretenzij, marveč je napisana v informacijo čim širšemu krogu bralcev. Samo po sebi je razumljivo, da publicist ne more obseči tega naravnost enciklopedičnega gradiva, ki vsak dan narašča in potrebuje še mnogo pojasnil in osvetlitev. Zato mu ni ostalo drugega, kot da se nasloni na monografije v posameznih vprašanjih in posamezne misli priznanih zgodovinarjev, kar je tudi storil.

Za uvod v ta poljuden pregled znamenitih del hrv. naroda je Horvat porabil znano Nazorovo pesem iz zbirke »Hrvatski kraljevi«, kjer pesnik izredno lepo in pošteno pove, da Hrvatje in Slovani sploh niso bili niti golobje niti jagnjeta, niti sužnji niti heroji, marveč samo ljudje, ljudje z vsemi dobrimi in slabimi človeškimi lastnostmi.

Nato razpravlja pisatelj v 31 poglavjih o vseh manifestacijah duhovne in materialne kulture ter o življenjski moči hrvatskega naroda, kakor se je razodevala vseh 12 stoletij, odkar so se naselili na svojem današnjem ozemlju. Po besedah Paula Valeryja, da je zgodovina najnevarnejši produkt, kar jih je ustvarila duhovna kemija, ker zgodovina drži odprte stare narodne rane, zbira avtor kakršno koli sled hrvaškega življenja v zgodovini in spremlja vse vrenje in valovanje, dviganje in padanje naroda. Hrvatski narod je doživel mnogo svetlih in temnih dob in celo katastrofalnih nezgod, občutil različne družabne, verske in kulturne tokove in vplive, ki so spreminjali in oblikovali njegovo življenje, toda misel hrv. narodnega prava in državnosti ni nikoli popolnoma zamrla, marveč se je ohranila — vsaj pri posameznikih — skozi vse politične in družabne viharje.

Horvat je, kakor smo že rekli, črpal iz del znanih zgodovinarjev in zato odgovornost za posamezne sodbe in trditve deloma tudi nanje preložil; sam pa je odgovoren, če pri nekaterih vprašanjih ni porabil najboljših in najnovejših znanstvenih ugotovitev. Tako je zašlo več netočnosti v poglavje o

glagolici, ki je postala hrv. narodni črkopis in o kateri avtor ob vsaki priložnosti zelo vneto govori; napake so se vrinile tudi v poročilo o življenju in delu sv. bratov Cirila in Metoda. Ne drži, da sta Žitji Konstantina in Metoda, ki po Horvatovem mnenju ne vzdržita kritične analize (str. 73), nastali šele v 14. stol. »pet stotina godina poslije smrti svete braće« (str. 71), marveč je bilo ŽK napisano še za življenja sv. Metoda, ŽM pa kmalu po Metodovi smrti. Rokopise obeh Žitij imamo pač šele iz 15. stol., še starejši pa so rokopisi okrajšanih posnetkov ŽK in ŽM. Netočno in nevredno tako ne-sebičnih misijonarjev je, da bi sveta brata kot duhovnika služila v bizantinski diplomatski službi (str. 71.). To nam potrjuje tudi sama zgodovina, ker je bil sv. Metod šele v začetku l. 868 v Rimu posvečen za duhovnika in po tem času ni opravljal nobene bizantinske diplomatske službe več, sv. Ciril pa je 14. II. 869 v Rimu umrl. Tudi ni mogoče trditi, da je bil sv. Metod »lični učenik Fotijev«, ker nam ŽM o tem nič ne poroča. Enako nevzdržna je hipoteza prof. B. Poparića, h kateri se nagiba Horvat, češ da sv. Ciril ni avtor glagolice, marveč da sta sv. brata morala od nekoga dobiti že dovršen slovanski prevod sv. pisma — dobila sta ga od Hrvatov (str. 74)! Na takšnih temeljih je nevzdržno vse nadaljnje patetično sklepanje o stoletni starosti in o narodnosti vlogi glagolice (str. 75—76), ko vendar vsa resna znanost priznava, da so šele Metodovi učenci po l. 885 prinesli slovansko bogoslužje in slovanske knjige v Hrvatsko primorje, glagolica pa je v hrv. kraljestvu živela samo vzporedno z latinico, kakor priznava tudi Horvat na 85. strani svoje knjige. Po mnenju dr. Karamana (poglavje »Gregor Ninski in glagolica« v zgoraj ocenjeni knjigi) niti hrvatski narodni vladarji niso dajali glagolici nobene prednosti pred latinico! Pretirana je dalje trditev (str. 231), češ da je bil v srednjem veku narod toliko pismen, da je čital glagolske knjige, ki so bile potemtakem last naroda, ne pa samo družabne elite; saj vendar vemo, da se niti mnogi pripadniki »družabne elite« niso znali pošteno podpisati, pa naj bi narod čital v težki glagolici pisane knjige, ki so mu poleg drugega bile nedosegljive tudi zaradi tega, ker jih je bilo premalo in ker so bile preprostemu človeku absolutno predrage. Sam Horvat priznava (str. 232 in 237), da je bila knjiga »največa pokretna dragocjenost, cijeli jedan imutak stoje te pisane knjige«.

Posebno vrednost daje Horvatovi knjigi 192 strani priloženih podob v bakrotisku in 8 barvanih podob. To je že skoraj cel katalog, ki nudi pregled dragocenega bogastva, ki ga je ustvaril hrv. narodni genij. Slike lepo dopolnjujejo besedilo.

Knjiga je pisana v gladkem in prijetnem esejističnem slogu, motijo le nekatere samovoljne oblike in slovnične napake (nepravilno sklanjanje svojilnih zaimkov njegov, njihov, njen, njezin ter pridevnikov na -ev, -ov, -in, raba akuzativa pri pasivu s povratnim glagolom), netočna navedba nekaterih slik.

Kljub naštetim pomanjkljivostim, ki jih nevešče oko niti opazilo ne bo, bo knjiga lepo služila svojemu namenu in bo pri Hrvatih poglobljala znanje in utrjevala ljubezen do narodne preteklosti, pri drugih pa bo budila spoštovanje do hrv. kulture.

Gregorič Joža. (Dalje.)

Redne knjige Matice Hrvatske za l. 1939.

Hrvatske narodne pjesme. Knjiga 8. Uredio dr. Nikola Andrić. 222 str.

Prvi snopič slovenskih narodnih pesmi, ki jih je uredil dr. K. Štrekelj, je izšel pri Slovenski Matici l. 1895., leto dni pozneje (1896.) pa je izdala Matica Hrvatska prvo knjigo hrvatskih narodnih pesmi: Junačke pjesme, uredila dr. Ivan Broz in dr. Stjepan Bosanac. L. 1897. je izšla druga knjiga hrvatskih narodnih pesmi (uredil dr. Stjepan Bosanac), l. 1898. in 1899. tretja in četvrta (obe je uredil Luka Marjanović). Peta knjiga HNP je izšla šele l. 1909., šesta 1914., sedma 1929. in osma, ki je predmet našega razpravljanja, l. 1939.; zadnje štiri knjige je uredil dr. N. Andrić. Prve štiri in osma knjiga obsegajo epske (muške ili junačke) pesmi, peta, šesta in sedma pa lirske ali ženske pesmi (Balade i romance, Pričalice i lakrdije, Ljubavne pjesme). Kakor izvemo iz uvoda osme knjige, sta v načrtu še dva zvezka, ki naj bi prinesla ostale epske (uskoške in zgodovinske) in lirske pesmi (Haremske pričalice, Bunjevačke groktalice).

Matica Hrvatska je svojo zbirko HNP zamislila nekoliko drugače kot Slovenska Matica svojo zbirko SNP: medtem ko je želel dr. K. Štrekelj dati kritično zbrano gradivo, porabno za znanstvene namene, ne pa »nekako narodno pesmarico, ki naj bi krasila redko salonsko mizo slovensko« (predgovor zv. I., str. VII.), je hotela Matica Hrvatska ustreči znanstvenim in estetskim zahtevam obenem ter skuša v svoji zbirki HNP »podati narodu hrvatskomu lijepu knjigu, kojom će se moći koristovati i učeni svijet (knjiga I., str. XIX.). Potemtakem bi rekli, da MH narodnih pesmi ne zbira, marveč jih bolj izbira iz svoje prebogate zakladnice, v kateri hrani nad 150 rokopisnih zbornikov. Inačič, ki so bile že kje natisnjene ali pa so tudi samo v rokopisih, MH ne objavlja v svojih knjigah HNP, pač pa so dosti izčrpno omenjene in kritično obdelane v opombah k vsaki natisnjeni pesmi.

Po istih načelih je urejena tudi pričujoča osma knjiga, ki obsega nekaj najlepših uskoških (9) in hajduških (21) pesmi. Pesmi same zavzemajo okrog 160 strani knjige, 29 strani je opomb, 18 strani pa uvoda. Pred nami ožive herojska dejanja hrvatskih narodnih junakov in časi, ko so pravico dosegali in delili samo s sabljo in kopjem v junaški desnici. Krvavi časi so rodili tudi hajduke in hajduško življenje in pesem: turško nasilje je gnalo krščanske mladeniče in može v gore, kjer so se zbirali v čete ali »družine«, ki so štejele po 30 »junakov«. Hajduki so se shajali vsako leto o sv. Juriju, razhajali pa o sv. Mihaelu; prezimil je vsak, kjer je hotel, najrajši seveda pri svojih prijateljih in znancih. Narodni pesnik večkrat prelepo poudarja, da more biti hajduk samo najpogumnejši:

Komu nije žao poginuti,
I komu je kuća kabanica,
Duga šara¹ i otac i majka,
Dvije breše² bratac i sestrica,
Sva rodbina u tankih fišecih.²

(Str. 35, 58, 75, 88.)

¹ Šara, breša = puška. ² »Tanki fišeci« = tenki naboji.

Hajduki po navadi niso napadali in ropali preprostih ljudi, marveč so zlasti reševali kristjane (dekleta in svoje ujete tovariše) iz turške sužnosti in se maščevali za nasilja Turkov in Benečanov:

Da četujem po gori zelenoj,	Niti robim po selu seljanâ,
Pa mi nijesu krvavi rukavi.	Več ja robim po gradu građane,
Ja ne koljem mladije' janjaca,	Koji rôbê po selu seljane,
Niti koljem po gori čobana,	Da jabuku za jabuku vratim.
Al več ima trideset godina,	(Str. 69, 126.)

Uskoška in hajduška narodna pesem nam podaja nepozabne slike junaštva in poje o svetlih puškah in bridkih sabljah, o hitrih konjih in belih golobih, ki prenašajo hajdukom pisma.

Največ pesmi osme knjige govori o hajduškem poglavarju Mijatu Tomiću, ki je živel v drugi polovici 17. stol. V uvodu, ki ima hudo patetičen naslov, imenuje dr. Andrić Mijata Tomića »prototip hrvatskega narodnega junaštva in predstavnika čisto posebne narodne individualnosti« (str. 20). Danes se takšno naziranje vedno bolj opušča, ker pač vemo, da vsak narod svojega junaka idealizira in da imajo vsi narodni junaki več ali manj skupnih črt. Dostikrat se namreč izkaže, da je v pesmi, ki ima na prvi pogled čisto krajevno narodno barvo in vonj, prav za prav samo na svoj način obdelan kakšen mednarodni motiv. Tako n. pr. pesem o pogumni in lepi deklici Hrvatki (8. zv., št. 5) vsebuje isti motiv kot je obdelan v slovenski narodni pesmi o »Alenčici, sestri Gregčevi« (Štrekelj, SNP št. 53—57). Gregorič Joža.

Dr. Mladen Lorković, Narod i zemlja Hrvata. Str. 244.

Z veliko ljubeznijo do predmeta je pisal svoje delo Lorković, ker je z neizmerno skrbjo in pridnostjo zbiral podatke in sestavljal statistiko o narodni in politični rasti hrv. naroda, odkar se je pojavil v zgodovini pa vse do današnjih dni. Lorković se nagiba k onim znanstvenikom (dr. Sakač itd.), ki imajo Hrvate za pleme iranskokavkaške rase. Iz severne zakarpatske Hrvatske ob Visli so se v 7. stol. Hrvatje naselili v svojih današnjih pokrajinah kot politično in vojaško organiziran narod, sledovi njihove zgodovine pa sežejo prav v prva stoletja po Kr. in še globlje. S Kavkaza so prinesli s seboj tudi ime ban, ki je specifično hrv. čast in oblast. Pisatelj navaja mnogo zgodovinskih virov, ki od 9. do 11. stol. omenjajo Hrvate, govori o pohrvačenju romanskega prebivalstva v dalmatinskih mestih in o turški vladi v hrvatski Bosni. O bosanskih bogomilih, katerim je ob prihodu Turkov (maja 1463) pripadalo okrog 60 odstotkov prebivalstva (okrog 30% je bilo katoličanov, 10% pa pravoslavni), se zadnje čase mnogo razpravlja. Ker so ogrskohrvatski vladarji s križarskimi vojskami napadali Bosno, je bogomilsko plemstvo klicalo Turke na pomoč in sprejelo islam ter s tem obdržalo svoj privilegirani položaj. Tedaj je postala hrvaščina v Carigradu drugi državni in dvorski jezik in islamski Hrvatje so imeli v Carigradu več besede kot pa katoliški Hrvatje na Dunaju. Seveda je boj med islamom in krščanstvom, ki se je nekaj stoletij vršil na hrvatskih tleh, prizadel hrvatstvu velikansko škodo in ponekod močno razredčil Hrvate in jih raztepel po svetu, na njihovo mesto pa so prihajali nehrvatski narodi.

Nato govori pisatelj o gibanju prebivalstva in glavnih narodnosti v zgodovinskih hrvatskih pokrajinah: v banski Hrvatski, v Dalmaciji in v Bosni in Hercegovini, pa tudi izven zgodovinske Hrvatske (Istra, Gradišćansko itd.). Danes živi na hrv. narodnih tleh 72.6% Hrvatov, 24.4% pa izven hrv. narodnih tal. V Jugoslaviji je bilo konec l. 1939. okroglo 5 milijonov Hrvatov, vseh Hrvatov pa okrog 6 milijonov 350.000 in potemtakem spadajo Hrvatje med srednjevelike evropske narode kot so Portugalci, Grki, Bolgari, Belorusi.

Posebno poglavje je posvetil Lorković banovini Hrvatski, kakor je bila urejena z znanim sporazumom 26. avg. 1939. Zanimivo je, da je bilo l. 1931. na ozemlju sedanje banovine Hrvatske 38.221 Čehov, Slovencev pa 37.569, medtem ko je bilo tedaj v Sloveniji 19.000 Hrvatov.

Na koncu je še nekaj kart in diagramov, ki še povzdignejo vrednost in uporabnost te lepe in zanimive knjige.

Ljubo Karaman, Eseji i članci. Str. 208.

Vsega priznanja je vredna vnema, s katero MH izpolnjuje svojo nalogo, da bi najširše narodne množice seznanila s političnim, literarnim in splošno kulturnim življenjem hrvatskega naroda v sedanjosti in preteklosti. Ne mine leto, da ne bi temu namenu posvetila vsaj ene leposlovne ali poljudnoznanstvene knjige. Tako je poleg leposlovja, ki se bavi z aktualnimi družabnimi in političnimi problemi, izdala zadnja leta »Povijest senjskih Uskoka« (Bare Poparić, 1936), »Pregled povijesti Hrvata« (dr. Lovre Katić, 1933), »Dalmacija u hrvatskoj književnosti« (dr. Vinko Lozovina, 1936). L. 1939. pa sta temu namenu posvečeni kar dve knjigi: Karamanovi »Članci i eseji« in Lorkovićevo delo »Narod i zemlja Hrvata«.

Dr. Lj. Karaman, ravnatelj splitskega arheološkega muzeja in eden prvih hrvatskih arheologov in zgodovinarjev, je zbral nekaj svojih starejših razprav in člankov, kjer na temelju znanstvenih dognanj, vendar poljudno podaja prerez skozi stari, srednji in novi vek dalmatinske Hrvatske. Na prvih 80 straneh govori o usodi te zemlje in o najpoglavitejših razdobjih v njeni zgodovini, o razvoju političnega, cerkvenega in kulturnega življenja v raznih dobah, o trgovini, o književnosti in o najrazličnejših umetnostnih tokovih, ki so se križali v Dalmaciji. Kratek esej je posvečen oltarju sv. Dujma (Domnius), zaščitnika mesta Splita, njegovemu češčenju in zanimivi zgodovini, katera je spremljala spomin na tega mučenca iz Dioklecijanovih časov. V tretjem članku govori pisatelj o viharji in krvavi preteklosti, katero je doživela mogočna kliška trdnjava. Klis ni bil samo branik Splita, marveč ključ do vsega dalmatinskega Primorja in so se celo celjski grofje (Ulrih) potegovali zanj. Nato nas vodi Karaman mimo mnogoštevilnih starinskih umetnostnih spomenikov na Korčuli, ki je do današnjega dne dobro ohranila svoj srednjeveški značaj. Poseben članek razpravlja o pomembnejših rokopisih in o opremi pisanih kodeksov, ki so nastali v srednjem veku in so se rabili v dalmatinskih cerkvah, ki jih še danes hranijo.

Nad vse zanimiva in poučna pa je razprava o Gregorju Ninskem, kateremu so pred leti postavili v Splitu velikanski Meštrovićev spomenik.*)

* O tem spomeniku poje Vida Tauferjeva v svojih »Splitskih pastelih« (DS 1939, 145):

Zamaknjen v svit preganjane pravice
stoji vladika Gregor v mračni sili,
temno zakriva noč njegovo lice.

Ljudje duha mu niso uklonili,
ponosno kakor meč v stoletja sije,
v nemirnih srcih še s plamenom krili.

Spomin na njega se s svetlobo lije
in z njim vonjava narodne besede
njegove borbe že stoletja krije.

Tedaj se je skozi prizmo današnjega pojmovanja mnogo in zelo različno pisalo o vlogi te zanimive osebnosti. Karaman mirno in tesno ob zgodovinskih virih razpravlja o pomenu in delu Gr. Ninskega, o njegovi osebnosti in o dobi, v kateri je živel. Gregor Ninski je bil v 10. stol., ko je vladal prvi hrvatski kralj Tomislav, na čelu hrvatske cerkve. Treba je bilo rešiti vprašanje o ureditvi cerkvene organizacije v hrvatskem kraljestvu in vprašanje o jurisdikciji splitske cerkve ter latinskih škofov, ki so si lastili prvenstvo nad hrvatskim narodnim ozemljem. Na I. splitskem cerkvenem zboru (l. 925.), ki ga je upodobil slikar o. Celestin Medović, je zmagalo pravo tradicije nad prirodnim pravom živega naroda, to se pravi, da je splitska nadškofija dobila obseg, ki ga je imela solinska nadškofija pred prihodom Hrvatov v dalmatinsko primorje. Gregor, ninski škof, je vpricho kralja Tomislava proti temu najodločneje ugovarjal in iskal pomoči pri papežu, kateremu je bil do tedaj hrvatski škof neposredno podrejen. Zato Gr. Ninski tudi ni nikakšen hrvatski Hus, čeprav je l. 925. proti njemu obveljal sklep latinske večine in je na II. cerkvenem zboru v Splitu (l. 928.) bila celo izbrisana ninska škofija, ki pa se iznova pojavi v drugi polovici XI. stoletja. Toliko nam govorijo zgodovinski viri o Gr. Ninskem, ki je postal simbol odpora proti romaniziranju hrvatskega Jadrana, podrobnosti o njegovem boju za neodvisnost hrvatske cerkve pa nam zaradi pomanjkanja dokumentov niso znane. Karaman se dotakne še nekaterih drugih perečih narodnih in verskih vprašanj onih stoletij in pravi o glagolici v hrvatski cerkvi, da ji hrv. narodni vladarji niso dajali prednosti pred latinskim bogoslužjem, marveč je živela samo vzporedno z njim.

V zadnjem eseju razlaga pisatelj umetnostne spomenike Dioklecianove palače ter pri tem pravilno poudarja, da spomeniki na rimsko in benečansko gospostvo v Dalmaciji ne zmanjšujejo hrv. narodnega značaja te pokrajine. Mednarodni umetnostni valovi niso zatrli izvorne hrv. kulturne tvornosti, marveč so jo še oplodili in obogatili. Dolžnost vestnih zgodovinarjev pa je, da spomenike preteklosti in zasluge prednikov rešijo iz prašnih arhivov in otmejo pozabi. To daje zgodovinarjevemu delu obenem veliko narodno vzgojno vrednost, katero moramo priznati tudi tej Karamanovi knjigi. Karamanovi članki se berejo zelo prijetno, ker so pisani mirno, zelo previdno in trezno, kakor je treba pisati o preteklosti; pač pa se nekatere stvari ponavljajo, dostikrat dobesedno kar celi odstavki. Motijo tudi mnogoštevilne tiskovne napake, kar v Matičnih publikacijah sicer ni navada. Knjigi je dodano 16 strani podob v bakrotisku.